

pobijanje povijesnih falsifikata kao bitnoj činjenici koja vodi pročišćenju, toleranciji i slobodi u poštivanju i suradnji s drugim narodima.

Heavenly Serbia Branimira Anzulovića nesumnjiv je doprinos otkrivanju »korijena zla«, koji su na ovim našim prostorima, koje je papa Pavao VI. (1963.–1978.) svojedobno nazvao »prostorima za susrete i dijalog«, u naše vrijeme izazvali nezapamćena razaranja, kulturocid i genocid.

Franjo Šanjek

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 17., Zagreb, 1999., 289 str.

Svezak 17. *Zbornika* podijeljen je na dvije tematske cjeline: prvu (str. 5–178) u kojoj se donosi 6 izvornih znanstvenih radova i 2 stručna rada, i drugu (str. 179–218) u kojoj se s 8 prigodnih članaka, te iznošenjem sadržaja prethodno objavljenih 16 svezaka *Zbornika* s kazalom autora radova, obilježava pedeseta obljetnica Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU.

Krešimir Kužić u radu *Plemići s područja župe Zmina u srednjem vijeku* (str. 5–15), nakon prikaza prvih svjedočanstava o nazivu župe, dovevši gradnju crkve sv. Petra u Muću Gornjem u vezu s mogućim rodovskim posjedom kneza Branimira, prelazi na zminske didiće ili plemenite ljude, čije podrijetlo veže uz rod Svačića ili Ramljana. Didiće razlikuje od kasnije doseljenih Vlaha, koji se brzo jezično asimiliraju, ali opstaju kao posebna staleška skupina. Kliška prepreka između zminske župe i Splićana brana je agresiji Splićana na taj kraj, a svoj doprinos zminski su plemići dali i u previranjima XIV. stoljeća, živo sudjelujući u događajima priobalja i Zagore, ali će jednoipolstoljetno vladanje Turaka zakčiti taj obećavajući razvoj.

Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji; usporedba s oporukama dalmatinskih komuna (str. 17–29) naziv je rada Zorana Ladića u kojem autor u uvodu izlaže važnost oporuka kao izvornog materijala za proučavanje srednjovjekovnog svakodnevlja, načina nasljeđivanja, vlasništva, kao i brojne spomene o pobožnosti pojedinaca. U pregledu historiografije navodi novije radove brojnih stranih i hrvatskih autora. Područje istraživanja naziv je trećeg dijela autorova rada. Tu se ograničava na odnos srednjovjekovnog čovjeka prema smrti, opisuje njegovu pobožnost, mentalitet, ispunjenost oporuka religioznim i pobožnim motivima i zabrinutost za dušu oporučitelja. Autor uspoređuje i sačuvane legatate pojedinaca iz dalmatinskih komuna namijenjene vjerskim ustanovama kao i oporučne odredbe u svezi s hodočašćima, misama, pokopima i dr.

Sabine Florence Fabijanec u članku *Profesionalna djelatnost zadarskih trgovaca u XIV. i XV. stoljeću* (str. 31–60), na osnovi sačuvanih notarskih spisa, prikazuje kratke životopise i trgovačko-poslovne veze jedanaestorice zadarskih trgovaca. Na njihovim primjerima, koristeći se mislima Benedikta Kotruljevića, autorica uočava širenje interesa i djelatnosti trgovaca i izrastanje razgranate mreže dobro uhodane i uspješne, češće dugotrajne tvrtke. Anžuvinska uprava gradom dovodi do njegova gospodarskog rasta i proširenja trgo-

vačkih veza i opsega roba. Nakon prvobitnoga važnog prodora talijanskih trgovaca, sve se više povećava broj domaćih, a njihova uspješnost sačuvana je i nakon dolaska pod mletačku upravu.

Turska opasnost i hrvatski velikaši – knez Bernardin Frankapan i njegovo doba (str. 61–83) naziv je rada Ivana Jurkovića koji počinje prikazom historiografije XV. stoljeća gdje uočava veliku prazninu i hitnu potrebu za sintezama neiskorištene građe. U drugom dijelu »Slabosti hrvatsko-ugarskoga obrambenog sustava« prikazuje stanje u Hrvatskoj izvrsno koristeći dijelove pisma Bernardina Frankapana, a dovodi u pitanje i prevladalo mišljenje u historiografiji o akindžijama kao planski korištenim turskim postrojbama. U trećem dijelu »Opstanak ili progonstvo« iznosi interese velikaša da dobiju neke posjede dalje od dometa turskih upada, a u Hrvatskoj ne vidi feudalne anarhije, već samo pokušaj preživljavanja u traumatskim vremenima. Tobožnja nagodba dijela velikaša s Turcima stvarno je samo njihova časovita vanjskopolitička odrednica i pritisak na Europljane da što prije sudjeluju u nemalim troškovima obrane.

U radu *Oporuke dalmatinskih patricija u Mlecima (XV. – XVIII. st.)* (str. 85–109) Lovorka Čoralčić, koristeći izvornu građu mletačkih arhiva, iznosi značajke oporučnih legata dalmatinskih patricija u Mlecima. Razvrstava ih prema podrijetlu, mjestima gdje obitavaju u Veneciji, vezama i svakodnevnom životu, te njihovu odnosu prema vjerskim zajednicama, uključujući nacionalne i profesionalne bratovštine, i odnose s mletačkim i domovinskim crkvama. Njihove veze s domovinom najbolje se zrcale kroz legate crkvama u Dalmaciji, imenovanja sunarodnjaka glavnim izvršiocima, posjede koji su im ostali u starom kraju, a koje ostavljaju rođacima, mjestom pokopa, gdje znaju odrediti i prijenos tijela u zavičaj. Kroz analizu veličine vrijednosti patricijskih legata autorica uviđa njihovu zamjetnu gospodarsku snagu i ekonomski potencijal.

Zoran Velagić u radu *Nekoliko vidova prosvjetnog rada na hrvatskom sjeveru osamnaestog stoljeća* (str. 111–131) analizira ideje autora iz tog razdoblja, njihovo nastojanje na poučavanju puka, jednostavnim i razumljivim jezikom, koji nije standardiziran, već oblikovan u neposrednom dodiru s tim istim pukom kom je namijenjen, u knjižicama s više prigodnih poglavlja, nerijetko s nastojanjem katehetske prirode, pomoći pri pučkim misijama i pastorizaciji vjernika. Reforma školstva iz 1777. potaknut će šire obrazovanje masa, čemu pomažu i odobrene hrvatske početnice. Plodonosna djelovanja Jurja Muliha, Antuna Kanižlića i drugih, njihovo povjerenje u širenje knjige, nastojanje na prosvjećivanju puka pomažu svekoliki razvitak hrvatskog sjevera, ali stvarnu reformu školstva autor vidi tek u stoljeće kasnijem djelovanju Ivana Mažuranića.

Otpor centralizaciji i germanizaciji u Banskoj Hrvatskoj 1850. godine (str. 133–162) naziv je rada Tomislava Markusa u kojem autor razlaže društvenu i političku situaciju i okolnosti dosljednog otpora nametnutoj politici sustavne germanizacije i centralizacije u Banskoj Hrvatskoj. Višestruki protesti Banskog vijeća, neprihvatanje i kasnije pozivanje na Oktroirani ustav, prenose nezadovoljstvo u širu javnost koja je pod dojmom pisanja listova, u prvom redu *Slavenski Jug* i *Südslawische Zeitung*, spremnih braniti državnu posebnost Ugarske, a time posredno i svoja nastojanja da ne budu svedeni na razinu austrijske pokrajine. Pritom autor ne vidi neke šire solidarnosti masa za austrijsku zajednicu,

već iz priloženog zrcali otpor i dokazuje masovnu upućenost na očuvanje svoje posebnosti.

U radu *Jedan nedovoljno poznati rukopis I. Kukuljevića Sakcinskog o Skenderbegu*, (str. 163–178) Musa Ahmeti upozorava na gotovo nepoznatu Kukuljevićevu dramu iz arhiva HAZU. Analizirajući radnju čiji je okvir određen ključnim časovima Skenderbegova života, autor nabraja spomenute likove i susljedno nizanje događaja povezano s historijskom faktografijom koja nam je o Skenderbegu poznata.

Druga tematska cjelina počinje uvodnim člankom Ante Gulina *Obilježavanje 50. obljetnice utemeljenja Odsjeka za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1948–1998*, u kojem autor izvještava o prigodnoj proslavi, izrečenim govorima, predstavljenom radu Odsjeka i njegovoj nakladničkoj djelatnosti.

Mirjana Matijević-Sokol u članku *Izdavanje povijesnih izvora* (str. 181–184) izlaže rad Akademijina Historijskog instituta na evidentiranju, obrađivanju i objavljivanju vrela. Nakon prikaza pionirskih nastojanja Tadije Smičiklase, predlaže nastavak na objavljivanju vrela i za XV. stoljeće, izradu suvremenih, informatički dostupnih i ujednačenih kazala za dosad objavljene sveske, objavljivanje dviju prepisanih knjiga notarskih spisa srednjovjekovnog Kotora, a zalaže se i za nastavak tečajeva iz pomoćnih povijesnih znanosti, koji su na Odsjeku održavani do 1985/86.

Vesna Gamulin Tudjina (str. 184–187) nakon kratkog uvoda o izdavanju vrela, prikazuje važne monografije, studije i priručnike, objavljene tijekom proteklih 50 godina, koji uvelike olakšavaju daljnja istraživanja i omogućuju analizu i sintezu iz objavljenih, dotad uglavnom nedostupnih, vrela.

U radu *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* (str. 188–192) Zoran Ladić iznosi kratki historijat izlaženja »Zbornika«, navodi njegove brojne domaće i strane suradnike s raznih područja društvenih znanosti, od zaslužnih pokretača do generacija 70-ih i 80-ih, kao i nemale znanstvene doprinose u prvom redu s područja hrvatskog srednjovjekovlja.

Damir Karbić u članku *Suradnja Odsjeka s inozemnim znanstvenim ustanovama* (str. 192–194) izlaže nekoliko vidova suradnje kroz međunarodne znanstvene skupove, zajednički objavljivane izvore, doprinose djelatnika Odsjeka međunarodnim savjetovanjima i kongresima, započete projekte, izobrazbu kadrova na stranim učilištima, međuakademij-sku razmjenu i razmjenu publikacija.

Znanstveno-istraživački projekt: »Srednjovjekovni izvori za hrvatsku povijest« (str. 194–197) naziv je članka Josipa Barbarića u kojem autor prikazuje pokretanje dvaju projekata tiskanja važnih dodataka i nadopuna *Codex diplomticus, Supplementa* (do 1399.) i novopokrenutu ediciju *Monumenta Croatica Vaticana* (do 1526.). Na primjeru 195 dokumenata zabilježenih samo za područje zagrebačke biskupije za avinjonskih papa, pokazuje koliki će biti stvarni znanstveni doprinos i kolika je važnost sustavnih istraživanja u okviru Tajnoga vatikanskog arhiva.

Hodimir Sirotković u članku *Predstavljanje prvog sveska Dodataka Diplomatičkog zbornika Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (str. 198–200) piše o Dodatku tiskanom 1998., ograničenom na diplomatsku građu isprava izdanih u kancelariji kralja, bana, gradskog kneza, kaptola ili običnog bilježnika.

Damir Karbić i Zoran Ladić za ovaj su broj *Zbornika* sastavili dragocjeno kazalo svih do tad objavljenih 16 svezaka, kao i kazalo autora koji su u njima objavljivali.

Ante Gulin, Aleksandra Kolarić i Zoran Ladić sastavili su prikaze života i djelovanja voditelja i ravnatelja Odsjeka za povijesne i društvene znanosti HAZU-a od 1948. do 1998. (str. 221–234). Donose njihove sažete životopise, glavna objavljena djela, nastojanje na promicanju Odsjeka i dragocjen doprinos znanosti. Navedeni su: Marko Kostrenčić (1884.–1976.), Vladimir Aleksejevič Mošin (1894.–1987.), Zlatko Herkov (1904.–1994.), Ljubo Boban (1933.–1994.), Igor Karaman (1927.–1995.), Hodimir Sirotković, rođen 1918., i Miroslav Kurelac, rođen 1926.

I ovaj broj donosi niz ocjena i prikaza novijih knjiga i časopisa (str. 235–282).

Na kraju *Zbornika* (str. 284–286) Miroslav Kurelac napisao je *In memoriam* akademiku Branku Fučiću (1920.–1999.).

Zbornik i ovim brojem, svojim sadržajnim bogatstvom priloga i dragocjenim doprinosima, zadržava trajnu vrijednost i ugled važne povijesne edicije.

Margareta Matijević

Zoran Grijak, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera* (neobjavljeni rukopis disertacije, Zagreb, 2000., str. 1–893)

Šestoga srpnja 2000. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu mr. sc. Zoran Grijak obranio je disertaciju posvećenu djelovanju prvog vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera (1843.–1918.). Na istraživanje Stadlerova djelovanja autora je potaknula Stadlerova važna politička uloga u hrvatskoj povijesti od osamdesetih godina XIX. stoljeća do 1918. godine, te činjenica da njegov život i rad nisu bili sustavno istraženi. Pritom su se sukobljavanja iz razdoblja njegova djelovanja prenosila u literaturu, koja je, zbog nekritičkog prihvaćanja interpretacija Stadlerovih pristaša ili oponenta, imala jednostrano, apologetsko ili pamfletističko obilježje.

Svojom disertacijom Z. Grijak zaokružio je istraživanje Stadlerova političkog djelovanja. U magistarskom radu istražio je njegovu djelatnost u razdoblju školovanja i znanstvenog rada u Hrvatskoj, kada Stadler djeluje kao profesor na Nadbiskupskom liceju i Bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1869.–1882.), a u disertaciji Stadlerovu političku djelatnost kao vrhbosanskog (sarajevskog) nadbiskupa od 1882. do 1918. godine. Disertacija obuhvaća 893 stranice. Utemeljena je na opsežnoj, pretežitim dijelom nepoznatoj arhivskoj građi iz Beča, Budimpešte, Vatikana, Zagreba, Đakova, Ljubljane, Sarajeva i Mostara. Sastoji se od uvoda (str. 1–3), ocjene historiografije o Stadleru (str. 3–26), četrnaest poglavlja teksta (poglavlja II.–XV., str. 26–820), zaključka (str. 820–827), priloga s izvornom građom (str. 827–873) te popisa izvora i literature (str. 873–893).

Oblikujući sliku o Stadlerovu djelovanju na temelju opsežne i najvećim dijelom neobjavljene arhivske građe, autor je donio niz dosad nepoznatih podataka. Posebice su zanimljivi dokumenti koji upućuju na uglavnom zanemarivanu problematiku međunarodne di-